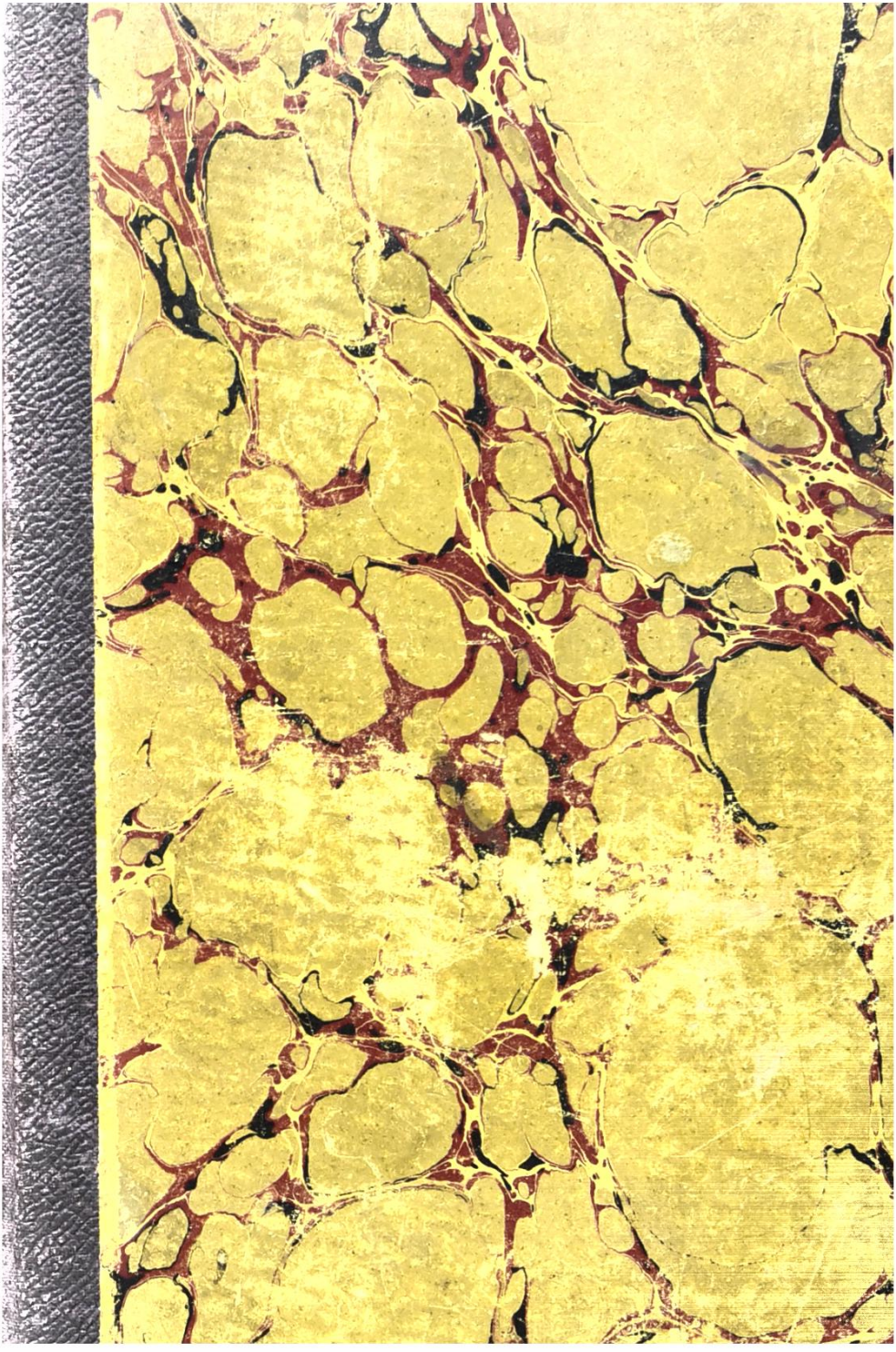

მისვლა-მოსვლა რუსეთს და საქართველოს შორის 1492 წ-გან 1664 წ-ამდის.

(დასასრული).

IV

ამ სტატიის საზოგადო გრესილის დასაცველად მიუბრუნდები კასეთის სამეფოსკენ.

რამდენსაც უფრო და უფრო იდგამდა ფესს კონსტანტინე ასულ მოპოვებულ სამეფოში, იმდენი უფრო და უფრო განზე უდგებოდნენ მას კასელები და სწყვეტავდნენ მასთან ოფველგვარ კავშირს. ქიზიყელებმა ყველაზე წინ აღმოუჩინეს მამის მკვლელს ურჩობა. ბატონისშვილის დავითის ქვრივი ქეთევანი, რომელმაც უარი უთხრა კონსტანტინეს ცოლად წაყოლისა და მაჭმადის სულის მიღებისა, წავიდა ქართლში გიორგი მეფესთან და იქ დაიწყო გრეობა ტოტსალი შუამავლობებისათვის მამამთილის სამეფოს დასხნისთვის თავის გამაჭმადიანებულის მაზლის სელიდგან. როდესაც კასეთის თავად-აზნაურობამ, დეკნილმა სპარსელებისაგან, ცსარის ტრემლით შესტირა ქეთევანს და სთხოვა, რომ ამას გამოესხნა თავისი შვილის თეიმურაზის სამკვიდრო მძვინვარე მტრების სელიდგან, ამან თავ-გაწირულებით იკისრა ეს მძიმე საქმე. მცხეთაში ეპისკოპოზების კრებამ და ქართლიკოსმა დომენტიმ შეჩვენებას მისცეს მამის მკვლელი და დაუდოტეს ქეთევანს გზა.—ამის მოსვლამ კასეთში ქართლის ჯარით აღ-

ტატებაში მოიყვანა სალხი, განუდვიძა მას ძველებური მამაცობა და ხელ—წინ გამოუშალა ის უბედურება, რა უბედურებაც ელოდა, თუ კონსტანტინე დარჩებოდა მეფედ. კასელები შეიკრიბნენ ერთად და ალაზნის ნაპირებზე ქეთევანის წინამძღომლობით მოუღეს ბოლო სპარსელების ჯარს და მამის და ძმის მკვლელს კონსტანტინეს! ამ გამარჯვებით გამხნევებულმა კასელებმა დროებით დედოფლად და გამგებლად დასვეს ქეთევანი, მინამ თეიმურაზი, ამისი შვილი, მოვიდოდა სპარსეთიდგან. შაჰ-აბასის დასტურით მოვიდა თავის სამშობლოში თეიმურაზი და დიდის ცერემონიით დაგვირგვინოსანდა მცხეთის ტაძარში. მაშინ თეიმურაზი იყო 15 წლისა.—ამის ტასტზე ასვლა და სალხის დამშვიდება ერთი იყო. სალხი დაშოშმინდა და მიჰყვეს სელი თავის ცხოვრებას. ასე ჰგრძნობდა თვითეული კასელი, რომ ვითომ მას თავის დღეში არა უბედურება არ გამოუვლია. რა ბედნიერება იქნებოდა, რომ ეს ტკბილი ასალი და წყობილი ცხოვრება დიდ ხანს გაგრძელებულიყო 1).

1605 წ. თეიმურაზ პირველმა შეირთო ცოლად მოკვარი მამუკას, გურიის მთავრობელის, ქალი ანნა, რომლისგანაც ჰყავდა ორი ვაჟი შვილი: ლევანი და ალექსანდრე. 1609 წელში გარდაიცვალა დედოფალი ანნა და მაშინვე თეიმურაზ I-ელი გამგზავრდა სპარსეთს შაჰ-აბასის სასასყვად, რომელსაც ჰსურდა მისი ნასვა, ვითომ ნუგეშის საცემლად; მაგრამ უნდოდა კი როგორმე გული შეეტკვალა თეიმურაზისა. თვის ქრისტიანობაზე და მიელებინებინა შაჰმადის სარწმუნოება, რომ ამ საშუალებით დაერღვია რუსეთსა და საქართველოს შორის ყოველ გვარი კავშირი. რომ დარწმუნდა ამ აზრის აუსრულებლობაში, რადგანაც კასეთის მეფე ჭეშმარიტი ქრისტიანე იყო, შაჰ-აბასმა მოიგონა ერთ ნაირი საშუალება, რომელსაც შეეძლო მიეცა მისთვის მი-

---

1) ნასე თეიმურაზ 1-ის ცხოვრება აღწერილი მეფე არჩილისგან

ზეზი საქართველოს ასაოსრებლად. შაჰ-აბასმა ჯერ რჩევა დაუწყო თეიმურაზს, რომ ამას შეერთო ცოლად მეფის ლუარსაბის უფროსი და — ქალი გიორგი X-სა; — სოლო როდესაც თეიმურაზმა უარი უთხრა იმ მიზეზით, რომ ის ქალი ნათესავი იყო მისი და ამისათვის მართლმადიდებლობითი ეკლესია ნებას არ მისცემდა ამ საქმის ასრულებისას, მაშინ შაჰმა დაუწყო მას ძალ-დატანება. თეიმურაზი დიდი სანი ეოუმანობდა და ბოლოს, რომ დაინახა შეუძლებლობა ამ მოთხოვნილებიდგან გამოსვლისა ისე, რომ სამეფო არ დაეკარგა მას — დასთანხმდა. შაჰ-აბასი იმედეულობდა ეპოვნა მიზეზი საქართველოს გაქელვისა ლუარსაბის მხრიდგან მაინც. იმას ეგონა ეს ნებას არ დაჰუკვებოდა თეიმურაზს და არ მისცემდა თავის დას. ამაშიაც მოსტეუვდა შაჰი. ლუარსაბმა იცოდა, თუ რა ეწადა მძვინვარე მტერს და ამისთვის, თუმცა წინააღმდეგი იყო ეკლესია, რომ თავისი და მიეცა ცოლად ნათესავისა-თვის, მაგრამ ამას არ გამოუდგა ლუარსაბი და თეიმურაზს დაუთანხმდა. უმეტესად ლუარსაბზე იყო აღელვებული შაჰ-აბასი, რომელსაც გიორგი სააკაძე 1) აგონებდა სხვა-და-სხვა საგნებელ საქმეს თავის მეფისაოვის.

თეიმურაზმა დაიწერა მეორედ ჯვარი 1612 წ. ანამ სახით შაჰ-აბასს 1615 წლამდინ არა ვითარი მიზეზი არ ჰქონდა, რომ საქართველოზე გამოელაშქრა. ამ წელიწადში კი ისარგებლა შაჰმა კასეთში მოძსდარი არეულობით, რომლის მიზეზი იყო ქაისოსრო თუმანიშვილის სიკვდილი თეიმურაზის მიერ და მით, რომ ლუარსაბს აეშალნენ მაჰმადიანების ქვეყნები, მდებარენი მის საზეზე ასლო, და წამოვიდა განჯას, რომელიც მისმა დაუთვლელმა ჯარმა მარტანი დაიჭირა. აქედგან შაჰ-აბასმა გაუგზავნა თეიმურაზს ელჩები და მოსთხოვა ამანათად შვილი, ისე ეშმაკურად მოიქცა შაჰ-აბასი, რომ ერთი შვი-

---

1) ეს გიორგი სააკაძე სწორედ თავმოყვარე ქართველი კაცი იყო.

ლის მაგიერად დასტეუვა თეიმურაზს ორი შვილი: ლევანი და ალექსანდრე და დედა ქეთევანი. ბოლოს დროს თვითონ თეიმურაზიც დაიბარა: აი რას სწერდა შაჰი თიმურაზს: «შენ ერთგულობაში მე არ ვიჭვნეულობ; შენ არ დაიშურე ორი შვილი: მოდი შენც აქ, მიიღე დიდი საჩუქარი და ისე დაბრუნდი შენ სამეფოში». თეიმურაზი ესლა კი ზედმიწევნით მიჰსდა, თუ რა ეშმაკობა ედო გულში შაჰს. შეუდგა თავის სამეფოს შვილს; მაგრამ გვიანლა იყო. ამან მიჰმართა ქართლის მეფეს ლუარსაბს, რომ რა არი იქნება შეკრებილი ძალით როგორმე ღირსეული პასუხი მიეცათ შაჰ-აბბასისათვის. თუმცა ეს ორი მეფე მოემზადნენ რაც ძალი და ღონე ჰქონდათ, ამსნეებდნენ თავიანთ თავს პატრიოტული გრძნობით, ერთი ერთ მანეთს ანუგეშებდნენ, მაგრამ გიორგი სააკაძის წინამძღოლობით შაჰ-აბბასმა ისე მოიყვანა საქმე, რომ იმათ უნდა დაენებებინათ თავი საშობლოსთვინ და წასულიყვნენ იმერეთში თავის შესაფარებლად. იმერეთში ამ დროს მეფობდა გიორგი მესამე. ამან დიდის სიამოვნებით მიიღო ესენი, თუმცა დიდი შეშფოთება კი არა ამოუჩენიარა მათთვის, რადგანაც დროთა ვითარებანი არ აძლევდნენ ნებას ამის ჩადენისას.—ძნელი წარმოსადგენია ესლა ის დაბრკოლება, რა დაბრკოლებაც მაშინ საქართველოს დაადგა. კასეთი და ქართლი სპარსელებმა სულ ფეხ ქვეშ მოიდეს. ყველა მხრიდგან ისმოდა გრგვინვა და წუსილი ქართველებისა და თავდაუზოგავი ბრძოლა არსებობისათვის. ყველა ქართველი ინსტინქტით ჭსდავდა, რომ ის აკლდებოდა თავისუფალ ცხოვრებას და სალხინობას, ჭსდავდა და ამისთვის სული უგრგვინავდა. შაჰ აბბასი ავიდა გორს და იქ დაიბანავა. აქედგან გაუგზანა ელჩები იმერეთის მეფეს გიორგის, რომ ამას გამოეგზავნა ლუარსაბი და თეიმურაზი. გიორგიმ შეამავლობა დაიწყო. შაჰმა, რომ დაატეო შეუძლებლობა ძალით გამოეყვანა იმერეთიდგან ორი საქართველოს მეფე, ისმარა შემდეგი ხერხი: მისწერა ლუარსაბს წერილი და დაუწყო მტკიცება, რომ ის ძალიან

შეკვარს და დაუბრუნებს მას სამეფოს. გიორგის ელჩებიც დაჯერა ამ აზრში. რაც შეეხება თეიმურაზს, ამაზე საქვეყნოდ სთქვა შაჰმა, რომ ის ჩემი მტერია, მე იმაზე არა მაქვს ნდობა. ლუარსაბი ჩვილი გულის პატრონი იყო, მოსტუუვდა და წამოვიდა იმერეთიგან შაჰთან, რომელმაც ეარაიამდის და მამანდაბამდის სულ ტკბილი სიტყვებით გაიტყუა. აქ კი გამოუცხადა შაჰმა ლუარსაბს მაჰმადის სარწმუნოების მიღება და ამით დამტკიცება მასთან მეგობრობისა. ლუარსაბმა უარი უთხრა შაჰს და ამისთვის გაგზავნა შაჰმა გულაბის ციხეში, სადაც შვიდის წლის შემდეგ, ქრისტეს აღვიარებისთვის, თოკით დაასრჩობინა (1622 წ). ჩვენმა ეკლესიამ ლუარსაბი შეჰრიცა მოწამედ.—შაჰ-აბბასის დაბრუნება თავის სამეფოში და დასაჯურისება (ევნუხად გადაქცევა) თეიმურაზის შვილებისა —ერთი იყო,—შვილებისა, რომლებიდგანაც ერთი მაშინვე მოკვდა, ხოლო მეორე მესამე წლის შემდეგ. თვითონ დედოფალმა ქეთევანმა, შემდეგ მრავალ-გვარი ტანჯვის ატანისა, მიიღო, შირვანის ქალაქში, მოწამის გვირგვინი (1624 წ).

აი, ამ სახით კახეთსა და ქართლს მოაკლდათ მართლ-მადიდებელი მეფეები. შაჰმა კახეთი ჩაბარა თეიმურაზის ბიძაშვილს იესეს 1), რომელმაც მიიღო მაჰმადის სარწმუნოება და ერქვა ახალი სახელი ისასანი. ამისი მმართებლობა არ იყო ხანგრძლივი. კახელებმა თავიანთ სალხინობის და სარწმუნოების მტკიცედ დასაცველად ბირველადვე ამოუჩინეს ურჩობა ამ მაჰმადიან გამგებელს და ბოლოსდროს სრულებით აღუდგნენ. თუმცა ისასანს სპარსეთის ჯარი ჰყავდა, მაგრამ მსურვალე სიყვარულის მქონებლებმა მამულისადმი—კახელებმა დიბარეს

---

1) იესე იყო გიორგის შვილის ალექსანდრე II-ს შვილის-შვილი. ბიძის სმალს გადაურჩა მით, რომ რა წამს შეიტყო თავის პაპის და მამის უბედურება, მაშინვე გაიქცა კონსტანტინესთან და ცხარის ცრემლით შესთხოვა, რომ არ მოეკლა და ამანაც აღარაფერი აკნო.

იმერეთიდგან თეიმურაზი და ამის წინამძღოლობით ბირველ ომშივე მოჰკლეს ისსანი. ამ გვარმა გამარჯვებამ დიდად გაამხნევა და სისარულში შეიყვანა ჯასეთის მცხოვრებნი; მაგრამ ეს სისარული დიდსანს არ გაჰყვათ მათ. თეიმურაზი ექვსის თვის შემდეგ კიდევ გადმოვიდეს სამეფო ტასტიდამ სპარსელებმა და დასვეს გამგებლად ფეიქარსანი. ხოლო, რაც შეესება ქართლს, ამის მეფედ დაუყენა შაჰ-აბბასმა ბაგრატ მესუთე, დაუდასნის შვილი. ამ ასალმა მეფემ თავის სატასტოქალაქი გადიტანა საბარათიანოში, რომელიც დაშორებულია თბილისზე ორმოც ვერსტზე.

აი, რა მდგომარეობაში იყო ქართლიც და ჯასეთიც იმ დროს, როდესაც თეიმურაზი შეუდგა მიმართვას რუსეთისადმი შემწეობის საოსოვნელად. აი, რა მიზეზები შეგროვდნენ, რომლებიც ძალას ატანდნენ თეუმურაზს მიემართა რომელიმე ძლიერი სამეფოსადმი შემწეობის საოსოვნელად, რომ როგორმე თავისი თავი და სამშობლო გამოელსნა სპარსელების დამოკიდებულებიდგან.

თეიმურაზმა თავის იმერეთში მეოფობის დროს ჯერეთ სულთანს გაუგზავნა ელჩი—სარიტონი და სთხოვა შემწეობა, რომელიც კიდეც აღუთქვა სულთანმა, და მერე, როდესაც დაინახა, რომ ეს აღთქმული შემწეობა ბევრს მაგდენს არას უშველიდა მას, მოიფიქრა რუსეთთან კავშირის აღდგენა. 1619 წელში თეიმურაზმა გაუგზავნა რუსეთის მეფეს მიხეილ თეოდორეს ძეს ელჩები—იგუმენი სარიტონი და კურმითის მიტროპოლიტი წერილითურთ. ამ წერილით თეიმურაზი სთხოვდა რუსეთის მეფეს, რომ ამას ეშუამავლა შაჰ-აბასთან იმის დედის ქეთევანის და შვილების: ლეონის და ალექსადრეს დაბრუნებაზე. გარდა ამისა აი თეიმურაზი სხვათა შორის რა ნაირად აუწერდა თავისას და თავის სამეფოს მდგომარეობას რუსეთის მეფეს: «გრცხადებთ თქვენ დიდ სეშწიფეს ჩვენს ცრემლს და სიღარიბეს, რომ ჩვენი ბრწყინვალება შეიცვალა ბნელად, მზეც აღარ გვაძლევს სითბოს, მთვარეც აღარ გვინათებს, ბრწყინვალე დღე ღამედ შეგვეცვალა, და

ესლა ისეთი დრო დამიტრიანდა, რომ ნეტავი დედაჩემს საშვილოსნო მოჭშლოდა და მე არ დაბადებულიყვ და არ მესახა მართლ-მადიდებლობითი სარწმუნოების და ივერიის ქვეყნის სოსრება; ეკკლესიებში და მონასტრებში სასელი დკთისა ალარ იდიდება და ცარიელები მიფუშულ-მოფუშულები დგანან. 1) დიოსია შენიშვნისა ის ფაქტი, რომ თეიმურაზმა ამ წერილში რეკომენდაცია გაუკეთა მისეულ თეკლორეს ძესთან თავის ოანამორწმუნე ქართველ მფლობელ თავადებს: გიორგი ბაბიჩას, მანუელ გურიელს და ლეკან დადიანს, არწმუნებდა რუსის მეფეს, რომ ჭსურთ რუსეთის მფარველობის ქვეშ შემოსვლა და ერთგულობის ფიცობასაც იძლევიან. თუმცა, როგორც ჭსედავ, ჩემო მეითხველო, თუ როდისმე უფიერდა საქართველოს საქმე, ი სწორედ ესლა უფიერდა და თავმოსწონილი სთსოვდა რუსეთს შემწეობას; მაგრამ რუსეთმა სხვა-და-სხვა მიზეზებისა გამო ზედაც არ შეჭსედა. აპრილის 13-ს 1621 წელში სარიტონი დაბრუნდა კასეთში.

თეიმურაზის მოგზაურობის დროს, სან იმერეთში, სან სტამბოლში (კონსტანტინეპოლში), სან გურიაში, ქართლში მეფობდა ბაგრატ მესუთე, სოლო კასეთში იყო გამგებელად ან მმართველად ფეიქარ-ხანი. 1619 წ. გარდიცვალა ბაგრატ მესუთე და ქართლის ტასტზე ავიდა შაჰ-აბბასის ნება-ყოფლობით ბაგრატის შვილი სიმონ II-ე, მაჰმადიანი სარწმუნოებისა. ხალხის და თავად-აზნაურობის, დასამორჩილებლად შაჰ-აბბასმა მისცა სიმონ II-ეს შემწედ თავის კარგი სარდალი ყარჩიხან 20,000 კაცით და ქართველი თავადი-შვილი გიორგი ბაკაძე, რომელსაც საიდუმლოდ ჭქონდა ნაბრძანები კასელების ამოყლეტა, სოლო ქართველების სპარსეთში გარდასახლება. ამ ბაკაძესთან შაჰის ნებით სპარსეთიდგან კიდევ წამოვიდა ქართველი თავადი შვილი ზურაბი. ესენი მოვიდნენ საქართველოში 1623 წელში.

---

1) ნახე «*Историческое изображеніе Грузіи, издан. Александро-Невской Академію, 27 стр.*

გიორგი სააკაძის მოსვლა საქართველოში და პატრიოტული გრძნობის გაღვიძება მასში—ერთი იყო. ამას სულ თვალ-წინ უდგებოდა ის უბედურება, რა უბედურებაშიაც ჩავარდებოდა მისი სამშობლო, თუ ასრულებდა შაჰ-აბასის ნაბრძანებს,—რამდენიც სანი გადიოდა, იმდენი უფრო და უფრო სააკაძეს პატრიოტული გრძნობა ეღვიძებოდა, უძლიერდებოდა და ეძლეოდა საშუალების ძებნას თავის ქვეყნის კეთილის მეოხობის და სალხინობის დასაცველად. ახლა სააკაძის დიდი თავმოყვარეობა დაიმორჩილა სრულებით პატრიოტულმა გრძნობამ. სააკაძეს ესლა ის უკლავდა გულს, რომ ამის თავმოყვარება იყო მიზეზი საქართველოს ოსტრეებისა შაჰ-აბბასისგან—ნანობდა და ჭეშმარიტად თავის თავს დიდ დამნაშავედ თავის სამშობლოს წინ. ეს ცდილობდა, რომ როგორმე დაეფარა თავისი მსეცური, უგუნური მამული მოღალატობა, რომელიც წინად ამოუჩინა მას, კეთილ-პატრიოტული საქმეებით. მოცულმა ეი ამ აზრებით სააკაძემ მოიფიქრა სპარსელების გარეკა საქართველოდგან 1). რადესაც ყარჩისანი ჯარით იყო მუსრანში და აქ დაიბარა ქართლის და კახეთის თავადის შვილები ჯილდოების დასარიგებლად, ამ დროს გიორგი სააკაძე არაგვის ერისთავი ზურაბი-თურთ მიუსტა მას სადგომში, მოკლა იგი, ამოსწყვიტა თავადიშვილების შემწეობით სპარსეთის ჯარი, გამოიხსნა ქართლი სპარსელების ხელიდგან და დასვა მმართველად ერისთავი—თავადი ქაიგოსრო მუსრანბატონი, სოდო მეფე სიმონ II-ე მოემწყვდია თბილისში და შეამაგრა ეს ქალაქი. სააკაძემ შეატყო, რომ ვერაფერს გახდებოდა, თუ დაუწყებდა ბრძოლას სვიმონს, ჩავიდა ჯარით კახეთში. მაშინ იქ, როგორც ზემოთ ვსთქვი, იყო მმართებლად ფეიქარსანი. ამან იგრძნო შეუძლებლობა, რომ შეებმოდა გამარჯვებით გამსნეებულ ქართველების ჯარს და სტვითა კახეთიდგან. ამ ნაირად გამოვიდა კახეთი

1) ნახე «жизнь Великаго Моурава», გვერდი 5.

მაჰმადიანის სელიდგან. გიორგი საკაძეს არა ჰქონდა დიდი იმედი ქაისარო მუსრანბატონისა და არც უნდოდა, რომ ქართლის მეფედ ყოფილიყო მაჰმადიანი სიმონ II-ე, შაჰ-აბასის მომხრე, ამისთვის გონიერულად მოისაზრა ქართლის და კახეთის შეერთება. ამ გონიერული აზრის აღსასრულებლად გაუგზავნა კაცები თეიმურაზს—«გონიაში» და სთხოვა მობძანება საქართველოში. მაისში 1623 წ. თავის ამალით შემოვიდა თეიმურაზი მცხეთაში და აქედგან გამგზავრდა თავის სამეფოში.—

თეიმურაზი, მოვიდა თუ არა კახეთში, მაშინვე შეუდგა თავის საქმეების გარიგებას, თავის სამეფოს ყოველივე მხრივ გამაგრებას. ეს ჰფიქრობდა, რომ რუსეთი ესლა კი მისტემდა ყოველ გვარ შემწეობას და დაუმეგობრდებოდა ბას,—რადგანაც თვითონ იჯდა კახეთის ტახტზე და გაურიდი ჰყავდა თავის სამეფოდგან სპარსელები, და მაშასადამე რუსეთს მაგდენი არა ფერი ძალა დასჭირდებოდა მისი დასმარებისთვის. აი ამ გვარ აზრებმა ხელ-მეორედ გაუგზავნინეს თეიმურაზს მოციქულები რუსეთში. ეს მოციქულები იყვნენ: იერუსალიმის წმინდა გოდგოთის მონასტრის არხიეპისკოპოზი თეოდორე, არსიმანდრიტი არსენი, იგუმენი კირილე. თეიმურაზისგან გაგზავნილი მოციქულები მივიდნენ მოსკოვში 16 მარტს, 1624 წელს. ერთი წიგნი ჰქონდათ გატანებული მეფე მიხეილ თეოდორეს ძესთან და მეორე ფილარეტ პატრიარქთან. ამ წერილებით თეიმურაზი სთხოვდა რუსეთის ხელმწიფეს, რომ თუ შაჰ-აბასი გაჰბედავდა რასმე საქართველოზე—მიჰშველებოდა, ესლავე გამოეგზავნა რამდენიმე ჯარი და ფული, სხვათა შორის სთხოვდა, რომ შაჰ-აბასთან შუამავლობა გაეწია მისი დედის და შვილების დაბრუნებაზე 1).

(1.) «ცისკარი», მაისი 1867 წ. «საქართველოს ისტორიისათვის მასალები».

შემდეგ თეიმურაზის პირველი წერილის გაგზავნისა მიხეილ თეოდორეს ძისადმი—რომელიც მოსდა 1619 წელსა, რუსეთს მოუსდა სხვა და-სხვა პოლიტიკური და ვაჭრობის საქმეებისათვის ელჩების გაგზავნა შაჰ-აბბასთან. ამ ელჩებს ნაბრძანები ჰქონდათ, სხვათა შორის, გამოეცხადებინათ შაჰისთვის საქმე შესახებ თეიმურაზის სახლობის დაბრუნებისა და საქართველოს სურვილი რუსეთის მფარველობის ქვეშ შესვლაზედ. ელჩებმა ეს ნაბრძანები ასრულეს და როცა დაბრუნდნენ მოსკოვში, მოახსენეს თავიანთი ხელმწიფეს, რომ შაჰ აბბასი უთმობს მას საქართველოს და თეიმურაზს დაუბრუნებს სასლობას, თუ ის ოსმალების მსარეს თავს დანებებს. მიხეილ თეოდორეს ძემ ნატელად ბასუსისა უბრძანა თავის კარის პირველ კაცს გრიმატინს გადაეცა ეველა ეს საქართველოს ელჩებისათვის და დაემატებინა ისიც, რომ რადგანაც შაჰი გამეგობრებულია მის დიდებულებასთან და ამას გარდა რუსეთმა თვითონ ბევრი შეიწირა ლიტველების და პოლშელებისგან, ამისთვის არ შეუძლიან შეეწიოს თეიმურაზს ვერც ფულითა და ვერც ჯარით 1). აქ არ შეიძლება არ შეგნიშნოთ, რომ თუმცა შაჰ-აბბასმა 1622 წელს რუსეთის ელჩებს: ბასილა კორობინს და დიაკ ასტაფი კუკუშინოვს დაჰპირდა საქართველოს თავის ქერქში დაყენებას და მის დათმობას მოსკოვის კარისადმი; მაგრამ 1623 წ. კი უბრძანა შაჰმა გიორგი სააკაძეს კახელების ამოყოლეტა და ქართველების გადასასლება სპარსეთში. ეს ფაქტი ნათლად გვიმტკიცებს, რომ შაჰი მსოლოდ სიტყვით უთმობდა რუსეთს საქართველოს და არა თუ საქმით. საზოგადოდ მაგდენი არასეერი სარგებლობა მოუტანა თეიმურაზს და იმის სამეფოს ამ ზემო სახსენებმა ორჯელ ელჩების გაგზავნამ მიხეილ თეოდორეს ძესთან. დედა და შვილები თეიმურაზს არ დაჰბრუნებია,

---

1) ნახე «*Исторія Россіи*» *соч. Соловьева, томъ 9 ый, 312 ст.*

როგორც ვსთქვი თავის ადგილას; ხოლო რაც შეეხება კახეთის ტახტს, თეიმურაზმა დაიბრუნა გიორგი სააკაძის და ერისთავი ზურაბის გამჭრიახობით და თავის მამაცობით 1).

თეიმურაზ 1623 წლიდგან 1634 წლამდინ დარჩა კახეთის ტახტზე; ქართლის გამგეობა კი დაიწყო სიმონ II-ის სიკვდილს შემდეგ, რომელიც მოკლა ერისთავმა ზურაბმა ძალის დროს—ხანგლის დაცემით.

საქართველოსთვის ეს დრო იყო თვით უსაშინელესი და უუბედურესი ეპოქა; ორჯელ შაჰ-აბბასის შემოსევა ჩვენ სამშობლოში არაფრით დაუკარდებოდა იმ საშინელებას, რა საშინელებებიც მოჰყვინა თემურ-ლენგმა მთელ კავკასიის მსარეში. შაჰ-აბბასაც ის აზრი ჰქონდა, რომ აღმოეფხვრა, გაექრო ქრისტიანობა მთელ საქართველოში და ამით სამუდამოდ დაეპყრო იგი. მაგრამ ნაცვლად იმისა, რომ კავკასიის მთებში, დღესტანში ესახლებინა მაჰმადიანები, როგორც სჩადიოდა თემურ-ლენგი, შაჰ-აბბასი ანგრევდა და აოსრებდა ქალაქებს, სოფლებს, ეკლესიებს, უდაბნოებს, ანუ მონასტრებს და ძალდატანებით ასახლებდა ქართველებს სპარსეთში. სწერენ, რომ დღევანდლამდის ისპაჰანის ახლოს ბევრი სოფელია ქართველებისა და სომხებისა, რომელთაც თუმცა დაუკარგავთ ქრისტიანობითი სარწმუნოება, მაგრამ დაუცვავთ თავიანთი წინაპრების ენა. გარდა ამისა, ამ სანებში ოსმალებმა

---

1) აქ უნდა მოვისსენოთ, რომ უფალი დუბროვინი, ჩემის აზრით, ძალიან შემცდარია როდესაც ამბობს, რომ ვითომ მისეულ თეგდორეს ძეს თეიმურაზის თსოვნა შეესრულებინოს; ამაზე ნაკლებად არა სტუფვის თსზულება «*Историческое изображеніе Грузіи, издан. Александро-невскою Академію*, როდესაც ამბობს, რომ ვითომ თეიმურაზისთვის სამეფო შაჰ-აბბას დაებრუნებინოს მისეულ თეგდორეს ძის შუამავლობით.

გაამაჭმადიანეს თითქმის მთელი საათაბაგო და გურიის საწილი ქრისტიანობა მხოლოდ სამ სამეფოშიღა დარჩა.

რომ უფრო შეეკიწროებინა ქრისტიანობა, შაჰ-სეფმა, დიდი შაჰ-აბბასის შვილმა, ქართლის ტასტზე აიყვანა როსტომი ანუ ხოსრო-მირზა. თუმცა ბაგრატიონის შთამომავლობისა იყო — (ეს იყო დიდი ლუარსაბის შვილის-შვილი), —მაგრამ იყო მაჭმადიანი, სპარსეთში დაბადებული ნაბიჭვრად. როსტომი 25,000 სპარსეთის ჯარით მოვიდა ქართლში; თეიმურაზმა, რომელიც სიმონის სიკვდილის დღიდგან იყო მეფე ქართლისაც, მოწყენით დანება თავი თბილისს და თავის სამეფოს კასეთს და წავიდა თავის შესაფარებლად იმერეთში.— შაჰ-სეფმა კასეთშიაც მმართებლად დაუყენა მაჭმადიანი სალიმ-ხანი, მაგრამ როგორც სალხინისათვის, ისე ეკლესიისათვის. მმართებლობა სალიმ-ხანისა არ იყო ხანგრძლივი. მანამ ეს ცვლილება მოსდებოდა, თეიმურაზმა, როდესაც ქართლის და კასეთის მეფე იყო, 1634 წელს გაგზავნა კიდევ რუსეთში ელჩი, ბერძენთაგანი, ნიკიფორე, მიტროპოლიტი მთელი იგერიისა, ქართლისა და კასეთისა, და გააყოლა თან ერთი არხიმანდრიტიც. ამ ელჩის გაგზავნის მიზეზი უნდა ყოფილიყო ჩემის აზრით, როგორც სჩანს თეიმურაზის მაშინდელ მდგომარეობიდგან, ის, რომ თეიმურაზმა წინადგე შეიტყო სპარსელებთაგან მოგონილი საშუალება მისი გაძევებისა თავის საქართველოდამ და შეუდგა თავის შველას; ამ მიზეზს ის მიზეზიც მიემატა, რომ რადგანაც თეიმურაზს ორი სასელმწიფო სელში ეჭირა, რუსეთი უფრო გაჭბედავდა და სიამოვნებითაც ადასრულებდა თეიმურაზის თხოვნას.

ქართველების ელჩები მიგიდნენ მოსკოვში 1636 წელს და მიართვეს მისცილ თეოდორეს ძეს წიგნი, ბერძნულ ენაზე დაწერილი. ამ წიგნით თეიმურაზი სთხოვდა რუსეთის მეფეს მფარველობას, მას აძლე-

ვდა ქვეშევრდომად მთელ იგერიას, მთელ საქართველოს ეკლესიებს თავის ძვირფასი საუნჯით საუკუნოდ 1).—ამას თვითონ ნიკიფორემ დაუმატა, რომ ქართლი ხიმონ მეფის სიკვდილს შემდეგ სრულებით შეუერთდა კასეთს და ეკუთვნის თეიმურაზს. საზოგადოდ წიგნის შინაარსმა და უფრო ნიკიფორესაგან ნაამბობმა ქართლის შეერთებაზე კასეთთან გაბედვინეს რუსეთის სელმწიფეს ელჩების გაგზავნა საქართველოში, თეიმურაზის დასაფიცებლად და იქაური ყოველივე საქმის დაწერილებით შესატყობლად.—ეს ელჩები იყვნენ: თეოდორე ვალკონსკი, დიაკი ვერტემ ხვატოვი და ხუთი სხვა სასულიერო პირნი; ამათ მოაყოლეს ორი მსატვარი და დურგალი 2).

მანამ რუსეთის ელჩები მოვიდოდნენ საქართველოში, თეიმურაზმა ერისთავების და გულ-გატეხილებული თავიანთ უბედურებით ქვეშევრდომების შემწეობით დაიბრუნა კასეთი და განდევნა აქედგან სალიმხანი. ამ ნაირად, როდესაც ვოლკონსკი თავის ამხანაგებითურთ მოვიდა საქართველოში, ამ დროს თეიმურაზს მხოლოდ კასეთიდა ეჭირა ხელში. ამ ელჩებმა ფიცით ჩამოართვეს სიტყვა თეიმურაზს, რომ იქნება ეს ერთგული მისეულ თეოდორეს ძისა და გაბრუნდნენ 1639 წელში რუსეთში. ამათ მიართვეს, მოსგლისავე უმალ, მოსკოვში თავიანთ სელმწიფეს თეიმურაზისგან გატანებული წიგნი. ამ წიგნში თეიმურაზი უჩივის სარიტონს და თეოდორეს, რომ რუსეთის სასახლიდგან წიგნი არ მოუტანეს. ამ წერილიდგან გტეობულობთ, სხვათა შორის, იმას, რომ ნიკიფორე ერთი წელიწადი შებრკოლებულა ას-

1) ნახე *Исторія Россіи Соловьева, 312 ст.*

2) მე აქ უნდა შევნიშნო, რომ სწერენ, ვითომ თეიმურაზს მესამედ ელჩები გაეგზავნოს 1635 წ.; მაგრამ ეს უნდა ტეუილი იყოს, რადგან თეიმურაზისგან გაგზავნილ წიგნში ცხადად სჩანს, რომ მაშინ ქართლში და კასეთში ისევ თეიმურაზი მეფობდა; ხოლო ამის გამოგდება ამ სამეფოებიდამ მოხდა 1634 წელს.

ტრასსანში და ჭგონებიათ, რომ მოკვდა. აქვე ვკითხულობთ, რომ ერევნის აღების შემდეგ 1636 წელს, შაჰ-სეფმა ძალდატანებით წაართვა ქალი თეიმურაზს. — გარდა ამისა, მისეულ თეკდორეს ძისგან ნაბრძანები ჭქონდათ რუსეთის ელჩებს გაეშინჯათ სხვათა შორის უფლის ჯვართი, დატყვევებული მცხეთის ტაძარში. — თეიმურაზი ბოდიშს ითხოვს, რომ ელჩებს ვერ აჩვენა იგი იმ მიზეზით, რომ ქართლის სამეფოს მას აღარ ეკუთვნის, სადაც არიან ცხოველი სატები და სამღვრთო საგნები *) შემდეგ თეიმურაზი მადლობას უთვლის მისეულ თეკდორეს ძეს მისთვის, რომ მან გამოუგზავნა არხიმანდრიტი იოესებ

*) რომ დავთვალოთ, თუ რა ინტერესით ჭსურდა შეეტყო მისეულ თეკდორეს ძეს ამბავი უფლის ჯვართზე, მე უნდა მოგაგონო, ჩემო მკითხველო, რომ რუსების ელჩმა კორობინმა მოსწერა სპარსეთიდამ თავის სელმწიფეს და პატრიარქს ფილატეს შაჰის სურვილზე გამოუგზავნოს მათ უფლის ჯვართი, წამოღებული საქართველოდამ, და მართლაც 1624 წ., როგორც ამბობს ხოლოვიევი თავის ისტორიაში: შაჰის ელჩმა, რუსან-ბეგმა და ბულიტ-ბეგმა მიართვეს პატრიარქს ფილატეს ეს ჯვართი. *) აქ ღირსია მოვიყვანოთ შემდეგი გარემოება: თეიმურაზი თავის წიგნში მისეულ თეკდორეს ძისადმი ამბობს, რომ ნიკიფორესაგან ნასული მოსკოვში წმინდა საგანი არ არის უფლის ჯვართი; ეგ არის ანუ ღვთის-მშობლის სარტყელი, ანუ კიდეგ მაცხოვრის პირჩამოსაფარებელი; ხოლო რაც შეეხება უფლის ჯვართს, ის ძველადვე ასვენია მცხეთის ტაძარში, სიდამაც არავის შეუძლიან გამოიტანოს. თეიმურაზის სიტყვებს ამტკიცებს ხალხის ზეპირგადმოცემა. — შეიძლება შაჰის გამოგზავნილი არ იყოს უფლის ჯვართი, არამედ სხვა რამე იყოს, ე. ი. ან ღვთის-მშობლის სარტყელი და ან მაცხოვრის პირ-ჩამოსაფარებელი.

*) ნახე 9 ის m, 205 cm.

წმინდა სამების მონასტრიდგან და მღვდელ-მონაზნები: ალექსი და არსენი, საქართველოს ეკლესიის გაუმჯობესებისათვის; აგრეთვე მისთვის, რომ გამოუგზავნა პატრიარქი იოსებისგან საკურთხი 255 სატი, სამსატვრო წამლები და ვარაყი მსატვრობისათვის. ამ წიგნში სთსოვს თეიმურაზი რუსეთის მეფეს ჯარს და ქალაქის აშენებას დუშეთის (?) მთებში *). ეს წიგნი თავდება თორმეტი შეფიცებით, რომ თეიმურაზი, მისი შვილები და მთელი სამეფო იქნებიან ერთგულნი მისეულ თეკთორეს ძისა.

რუსეთის ელჩებს თან გაუყოლა თეიმურაზმა ნიკიფორე მიტროპოლიტი და ამის სელითაც სკუთარი წიგნი გაუგზავნა მისეულ თეკდორეს ძეს. ამ წერილით კასეთის მეფე უცხადებდა რუსეთს სრულიად მორჩილებას და მადლების შემუშავებას თუშეთის მთებში, ითხოვდა შემწეობას ლეკების, სპარსელების და ოსმალების წინააღმდეგ. სხვათა შორის ამ წერილით თეიმურაზი პირ და-პირ ითხოვდა, რომ ამისათვის გამოეგზავნათ რუსეთის მეფის გრამოტა, რომლითაც სელმწიფეს მიეღო საქართველო თავის მფარველობას ქვეშ. ამ წერილის ძალით მისეულ თეკთორეს ძემ 1641 წელს გაუგზავნა თეიმურაზს რესკრიპტი (წერილი) ეფიმე მიშეცკის სელით,—რომელსაც სხვათა შორის უნდა გამოეცხადებინა მისთვის, რომ ესლა ტიხის, ანუ სიმაგრის აშენება დანიშნულ ადგილზე არ შეიძლება; ხოლო მადლების გამოჩენისათვის კი სთხოვდა თეიმურაზს გაეგზავნა მოსკოვში ოთვალ გვარი მადნეულების ნიმუშები, რომლებიც კი მის სასელმწიფოში იპოებოდნენ; გარდა ამისა მიშეცკის უნდა გარდაეცა სხვა და სხვა ფეშქაში.

საკვირო იყო, როგორც ისტორიული დოკუმენტები, მოგვეკანა აქ ნასსენები წერილი; მაგრამ სტატიის სიგრძე ნებას არ გვაძლევს ამის აღსრულებისას; მე მხოლოდ მოკლედ ვიტყვი ამ წერილის (რესკრიპტის) შინაარსს: პირველად იმაში არის ნათქვამი თუ

*) დუშეთის მაგივრად, უნდა იყვეს თუშეთი, მონგია.

რა თვისების ლმერთს სტუმენ ბატივს, მეორედ მთელი ტიტულია მოუვნილი რუსეთის მეფისა და ჴრის მოსსენებული. რომ ჩვენ ვბრძანებთ ამ რესკრიპტის მიტემას თეიმურაზისადმიო; მესამედ ჩამოთვლილია, თუ რომელმა საქართველოს მეფემ და რომელ რუსეთის მეფეს სთხოვა შემწეობა, რა წლებში და რომელი ელჩები გამოუგზავნა რუსეთის მეფეს თეიმურაზმა შემწეობის სათხოვნელად და რუსეთის მეფემ რა შემწეობა აღმოუჩინა თავის მხრით იმას. ბოლოს ნასსენებია, რომ რუსეთის მეფეს თავის მფარველობის ქვეშ ეუოლება თეიმურაზი შვილებით და სამეფოთი *).

შემდეგ ამ რესკრიპტის (წერილის) გამოგზავნისა ოთხი წელიწადი არ გამოსულა, რომ მისეილ თეოდორეს ძე გარდაიცვალა, 12 ივნისს, 1645 წ. თეიმურაზმა გაიგო თუ არა ეს ამბავი, და აგრეთვე ისიც, რომ ალექსი მისეილის ძე ავიდა რუსეთის ტახტზე, გაგზავნა ელჩები ასად მეფესთან. ელჩები მივიდნენ მოსკოვს 1647 წ. და ალექსი მიხეილის ძეს მიართვეს თეიმურაზისაგან გამოტანებული წიგნი, რომლის შინაარსი იყო შემდეგი: «როგორც მამიშენის მორჩილებაში და მონებაში ვიყავი შვილით და ჩემი სამეფოთი, ისე შენი ვიქნები, დიდო თავადო. მამისშენის წყალობით და ქომაგობით საქართველო არის მრთელი და არსებობს კარგად; ხოლო შენც თუ არ გვიბოძებ წყალობას და არ დაგვიქომაგები, მაშინ ჩვენ—გარეშემორტყმული სასელმწიფოები აგვოსრებენ და დაგვიწყებენ თქმას: თქვენ მიეცით თქვენი თავი მოსკოვის ხელმწიფეს, მაგრამ მან თქვენ არ დაგიფარათ და არა ვითარი შემწეობა არ ამოგიჩინათ. მე ესლა ჩემი შვილით და სა-

*) ვისაც ჭსურს წაკითხვა ამ რესკრიპტის (წერილის) ნამდვილისა, შეუძლიან იპოვნოს ეს შემდეგ თხზულებაში: «*Руководство къ познанію Кавказа*», *Михаила Селезнева, 1-я часть, отъ 155 – 162 стр.*

მეფოთი შემოგელ თქვენ მონებაში. ჩემ შვილის შვილს გიორგი დავითის ძეს მონად—ანუ მსახურად გამოგიგზავნი, სოლო ჩემ უფროს შვილი-შვილს იოსებს კი ინებე თქვენი დის მიცემა და ბრძანე გამოგზავნა მიტროპოლიტებისა». მაგრამ ამ დროს რუსეთს თეიმურაზისათვის არ ეცალა; რისგამო ამ წიგნს არა ფერი შედეგი არა ჰქონდა და მანამ ელჩები დაბრუნდებოდნენ საქართველოში, თეიმურაზმა დაკარგა კასეთი. ქართლის მეფემ როსტომმა განრისხებულმა თეიმურაზის ცდილობაზე; რომ დაიჭირა ქართლი,—ერთსულ ორჯერ არ გაიცაშქრა კასეთზედ თეიმურაზის გამოსაგდებლად იქიდგან და ბოლოს კიდეც დაამარცხა მისი ჯარი მაღაროში, მოუკლა შვილი და თვითონ იგი სინანულამდინ მიიყვანა და მერე მისცა ნება წასულიყო იმერეთში.—

თეიმურაზი ძალიან შეეწროებაში ჩავარდა. ერთი ის უკლავდა გულს, რომ თვითონ აღარ იყო მეფედ კასეთში და მეორე ის, რომ მისი საშობლო სპარსელებს ჩაუარდა ხელში მსელი წარმოსადგენია ესლა ჩვენთვის ის სულის გრგვინვა, რომელსაც ითმენდა თეიმურაზი. ამან არ იცოდა, თუ რა საშუალება ესმარა მამულის გამოხსნისათვის მტრების ხელიდგან. ერთი რუსეთზე ჰქონდა დიდი იმედი და იქეთგანაც მაგდენი არა გამოდიოდარა. ამ ნაირი მდგომარეობა თანდა-თან ფესვებს იდგამდა და საშუალება ამის აღმოფხვრისათვის კი არ სად ჩნდებოდა. რომ დაატეო თეიმურაზმა გამოუსვლელობა ამ მდგომარეობიდგან, ადგა და ისევ რუსეთს მიჰმართა. 1648 წ. თეიმურაზმა კიდეკ გაუგზავნა ალექსი მიხეილის ძეს ელჩები ესენი მიგიდნენ მოსკოვში 1649 წ. *) და მიართვეს ხელმწიფეს თეიმურაზისგან გატანებული წერილი ამ წერილით კასეთის მეფე ატეობინებდა თავის უბედურებას და სხვათა შორის უცხადებდა რუსეთის ხელმწიფეს:

---

*) ნახე «*Исторія Соловьева*» *т. 12, 267 ст.*

«მე მსურდა გამომეგზავნა შენთვის ჩემი შვილის-შვილი ნიკოლოზი; *) მაგრამ როგორც შეიტყეს ეს ამბავი ყიზილბაშებმა, მაშინვე შემოადგნენ ჩემ სამეფოს სამივე მხრით და დაუწყეს ბრძოლა. მთა-მთა გამოგზავნა ამისი არ შემიძლიან, ხოლო რაც შეეხება შამახიას, ამაზე არ გამოუშვებენ ყიზილბაშები». ამ წერილის ძალით 1650 წ. ალექსი მისეილის ძემ გამოგზავნა საქართველოში ელჩები ნიკიფორე ტოლჩანოვი და ალექსი იევლევი. ესენი მოვიდნენ საქართველოში ქართველების ელჩებითურთ და მიართვეს ალექსეი მისეილის ძისგან გამოტანებული საჩუქარი თეიმურაზს: 82 ბეგრნის ტყავი მეფისთვინ იყო და 18 ი კიდევ მისი ერთგული კაცებისთვის. მაგრამ თეიმურაზი ძრიელ უკმაყოფილოდ დარჩა ამ საჩუქრით და აი რა უთხრა რუსეთის ელჩს ტოლჩანოვს: «უწინ ოცი ათასობით მიგზავნიდნენ ძვირფასს ტყავებს, ესლა კი არა გამოუგზავნიათ რა ჩემთვის?» ამაზე ნიკიფორე ტოლჩანოვმა მიუგო, რომ იმისთვის არ გამოუგზავნა დიდმა თავადმა არც ფული, არცა რა სხვა, რომ მან არ იცოდა, თუ სად იყო, ან სად ცხოვრებდა. თეიმურაზი შემდეგ კახეთის მოკლებისა; ხოლო როცა შეიტყობს შენს ერთგულებას და ხიმართლეს, მაშინ უწინდელზე ბევრს წყალობას მოგცემს. შემდეგ ამ ლაპარაკისა რუსეთის ელჩმა გამოუცხადა, რომ ნაბრძანები აქვს წაიყვანოს მისი შვილის-შვილი ნიკოლოზი. თეიმურაზმა ჰკითხა: მისცემს მას დიდი სელმწიფე ტოლად თავის დას? ელჩმა ამ კითხვაზედ პირდა-პირ პასუხი ვერ მისცა და უთხრა მას: **) «ამგვაზე ჩვენ ნაბრძანები არა ფერი გვაქვს; მაგისთანა დიდი და ჩუმი საქმე ღვთის და დიდი სელმწიფის გარდა ვის შეუძლიან იცოდეს».—ელჩმა გამოუცხადა

*) ზევით ახსენებდა თეიმურაზ, როგორცს შეგნიშნეთ, გიორგის, და აქ კი ამბობს ნიკოლოზზე.

**) ნახე *Исторія Соловьева*, იქვე.

თეიმურაზს სხვათა შორის ისიც, რომ გაეტანებინა თავის პატარა შვილი და თვითონაც თუ ისურვებდა გამგზავრებულიყო მოსკოვს. შვილის გატანებაზე ცივი უარი უთხრა, სოლო თავის შესახებ უთხრა, რომ მე მაშინ წამოვალ, როცა დრო მოითხოვს, ჯერ-ჯერობით კი ისევ აქ ვიქნებიო.

საზოგადოდ ეგელა ეს ლაპარაკი იმით გათავდა, რომ თეიმურაზმა არც შვილი და არც შვილის-შვილი ნიკოლოზი არ გაატანა ტოლჩანოვს მოსკოვში.

იმერეთის მეფემაც ისურვა ყოფნა რუსეთის მფარველობას ქვეშ, რისთვისაც 14 სენტებერს შვილებითურთ ბაგრატით და მამუკათი დაიფიცა, რომ იქნება ერთგული ალექსი მიხეილის ძისა.—ამ დროს ამ მეფესაც ჭონდა გაწირვებული საქმე.

1653 წლიდგან იწყობა მოსკოვში მისვლა ჩვენი ბატონის შვილებისა. ამ წელს თეიმურაზმა გამოგზავნა მოსკოვში თავისი შვილის შვილი ნიკოლოზი დედითურთ და ელჩების პირით სთხოვა ხელმწიფეს, რომ მიეღო იგინი თავის მფარველობას ქვეშ, სოლო მისთვის გამოეგზავნა ზარბაზნების მოწყობილება, ქვების მთლელები და ექვსი ათასი სალდათი მოეშველებინა სპარსელების პასუხის გასაცემად და სპარსელებთან საომრად. მაგრამ რადგანაც ამ დროს გაცხარებული ომი ჭონდა პოლშელებთან, ამისათვის ალექსი მიხაილის ძემ არ აუსრულა თეიმურაზს თხოვნა. დიდი ხანი არ გამოსულა, რომ რუსეთის ელჩი 1656 წ. მოვიდა საქართველოში და მოუტანა თეიმურაზს საჩუქრები. აი რა სიტყვებით დასვდა ამ ელჩს მეფე: «სპარსეთის მეფემ გამომგზავნა ჩემი სამეფოდგან და ესლა ვცხოვრებ იმერეთში ჩემ სიძესთან, ალექსანდრესთან, მაგრამ ამისაგან მე არავითარი შემწეობა არა მაქვს და ჩემ სამეფოშიაც მტრების გადმოდგა ვერ წავსულვარ. მე ესლა დედოფლით, შვილის შვილით და ჩემის ამალითურთ მივდივარ მოსკოვში დიდ ხელმწიფესთან,—მე სამასი კაცი გამომყვება».

აქ ღირსია შენიშვნისა შემდეგი ფაქტი: კახელებს და იმერლებს გარდა მთის ხალხნიც ეძებდნენ ალექსი მიხეილის ძის მფარველობას, მთის ხალხნი, რომლებიც სპარსელებისაგან კასეთის დამარცხებამდის თეიმურაზის ბრძანების ქვეშ იყვნენ. ეი რას ეუბნებოდნენ ალექსი მიხეილის ძეს ამ ხალხების, ანუ ტომების ელჩები 1657 წ. «დიდმა შაჰმა დაამარცხა ჩვენი მბრძანებელი; რადგანაც ჩვენ ესლა არსაიდგან გვაქვს შემწეობა, ამისთვის მარტო დვთისა და თქვენი იმედი გვაქვს».

თეიმურაზმა რომ აღარა და აღარ მიიღო არა ვითარი შემწეობა რუსეთიდგან, რომელზედაც დიდი იმედი ჰქონდა, ადგა და თვითონ წავიდა ბოლოდროს ალექსი მიხეილის ძესთან. ეს გამგზავრდა და სარატოვიდამ გამოუგზავნა მეფეს ბერძნულ ენაზე დაწერილი წიგნი. ამ წიგნით აუწუებდა მას, რომ 8 ოკტომბერს 16 ბერითურთ და თავის კარის კაცებითურთ ზღვით მოვიდა ასტრახანში. ეს წიგნი გვიჩვენებს სხვათა შორის ადგილს, სადაც მგზავრობის დროს დაჭირება გამოუვლია თეიმურაზს. სხვათა შორის ამბოის მეფე, რომ მოსკოვის კარის კაცებმა არ მისცეს ნება წამოსულიყო ზამთრითვე მოსკოვში. ეს გამოვიდა ასტრახანიდამ 7-ს მარტს 1658 წ. და მივიდა სარატოვში აპრილის 11-ს, აღდგომა დღეს, და ითხოვა ნების დართვა საჩქაროდ წასვლისა მოსკოვში, რომ მიესწრო მეფისათვის, რომელიც საომრად ემზადებოდა 1); ითხოვდა კიდევ, რომ ნიკოლოზი, თავისი შვილის შვილი, გამოჰგებებოდა წინ. მაისის ორს იმავე წელს მოსკოვში მიიღეს მეორე წერილი თეიმურაზისაგან. ეს წერილი იბეურობს მომეტებულ ამბავს, მინამ პირველი. მაგ. აქ სწერია, რომ მეფე მოვიდა ასტრახნიდამ ცარიცინში. რადგანაც ცხენები და არც ფაშეფორთი ჰქონდა თეიმურაზს, თავისი ბარგი ნავებში ჩაწყო და თვი-

---

1) ნახე *Руководство къ познанію Кавказа М. Селезнева*. აქ უთუოდ შეცდომასთან რომ ომი ჰქონდა რუსეთს, იმაზეა ნათქვამი.

თან მშრალი გზით წავიდა; მაგრამ ზოგი ბარკები (ნავები) დაიმსხვრეს ქვებზე მისლით, ზოგნი კიდევ სრულებით დაიღუპნენ ზოლგაში, ამისთვის ითხოვდა თეიმურაზი, რომ ცხენები და პოკოზკები მაღლე მიეშველებინათ. თვითონ ჩვენი მეფე თეიმურაზი ამავე წელში შევიდა მოსკოვში 1). როდესაც თეიმურაზი გამოეცხადა ალექსი მიხეილის ძეს, ამან სთხოვა, რომ მას დაეჭირა, ანუ შემდგარიყო საბეფო ადგილზე და ფესზე წამოუდგა. აქ თეიმურაზმა დაუწყო სვეწნა, რომ სელმწიფეს მიეცა ხელი საკოცნელად; მაგრამ იმან ხელი არ მისცა და უთხრა: «სახარება ბრძანებს: სადაც შეიკრიბებიან სასელითა ჩემითა ორნი, ანუ სამნი, მე მათ შორის ვარ: და ჩვენ შევწიროთ ლმერთს დიდება ქრისტეს სახელით და პირზე ვაკოცოთ ერთი ერთმანეთს; ეს ამისთვის, რომ შენ სარ მართლ-მადიდებლის კეთილ-მსახურის სარწმუნოებისა».—«ეს შენი დიდებულების მონა ვარ; მე ღირსი არა ვარ მაგისთანა დადი ბრწყინვალე სელმწიფის კოცნისა».—«ეგ ღვთის ნებაა, რომ შენ დღეს ჩვენ ქვეშევრდომობაში სარ—უპასუხა ალექსიმ; მაგრამ შენ სარ მეფე.—ჩვენი სარწმუნოების და ქრისტეს მცნების ბრძანებით ვაკოცოთ პირზე ერთი ერთმანეთს». მაშინ თეიმურაზმა აკოცა რუსეთის მეფეს. ამ ალერსიან მიღებაზე ვრცლად და პირ და პირ სწერია აგრეთვე არჩილისაგან შედგენილ თეიმურაზის ცხოვრებაში 2). შემდეგ ამ ორი მეფის ერთმანეთის ნახვისა, ალექსი მიხეილის ძის კარის კაცმა ხილკოვმა მიიღო ბრძანება მოელაპარაკნა თეიმურაზთან.

ხილკოვის კითხვაზე «რომელი ოსმალების მეფესთან ჭრონდა

---

1) ნახე *Исторія Грузіи*, *Броссе*, *т. 4-ый*, *стр. 171*, *примѣчаніе 6*.

2) ნახე თეიმურაზ პირველის ცხოვრება, შედგენილი არჩილისაგან, 164 გვერდი.

ომი—როდის და როგორ გამოგაგდეს სამეფოდგან და აბოხრეს შენი სამშობლო?—უამბო თეიმურაზმა თავისი ომიანობა ოსმალებთან და თავის დამარცხება. მერე ხიდკოვმა ჰკითხა ამბავი, თუ როგორ გამოგდო კახეთიდგან ის შაჰ-სეფმა უკანასკნელად. თეიმურაზმა როგორც ეს უკანასკნელი თავისი გამოგდება უამბო, ისე წინანდელები. შემდეგ მრავალი კითხვებისა, ხიდკოვმა მისცა კიდევ თეიმურაზს: «მისი დიდებულება ბრძანებს გკითხო შენ: რამდენი მხედარია შენთვის საჭირო, რომელ ადგილებზე შეიძლება მათი გატარება და გოგორ შორს არიან ადგილები, საზდო საიდგან უნდა ეზიდოთ ჯარისათვის. გარდა ამისა სპარსეთის შაჰი არ უქმაგებს შენს მოლაპარაკებებს?» თეიმურაზმა აი ამის პასუხად რა უთხრა. «საჭიროა კარგი სარდალი 30,000 კაცით; ოლო საზდო ასტრახანიდგან უნდა ვზიდოთ კახეთამდინ, ოლო აქ კი საჭმელი ბევრია». რომ ეჩვენებინა რუსებისთვის მათი მოვალეობა—მიეცათ შემწეობა მისთვის, თეიმურაზმა ზემო ნახსენებ სიტყვებს დაუმატა: «როდესაც მე მივეც ჩემი თავი დიდი სელმწიფის მამას მის

დე შენ სამეფოში და უწინდელსავით იმეფო. სოლო როგორც კი მისი დიდებულება მორჩება თავის მტრებს, მაშინ შენ შეგიწყრებას და ალარებაში ყოფნას არ მოინდომებს და გამოგიგზავნის ჯარს; სოლო ბრძანა ასლა მოცემა 6000 მანეთისა და სამი ათასი მანეთის ღირებულნი ჯვრნის ტუჯვები». ამ გვარმა პასუხმა თავზარი დასცა თეიმურაზს და უთხრა ტრუბეცკოის გულ-დამწვარის სასით: «მისი დიდებულების ბრძანებით მოვედი აქ და მაშინ მე ნათქვამი არ მქონდა, რომ ჯარი სამძღვარზე იყო; თუ მცოდნოდა, რომ სულმწიფე ჯარს არ მიბრძანებდა მტრებისაგან დასაცველად, მე არაოდეს აქ არ მოვიდოდი».—რომ დაინახა უსარგებლობა თავის სვეწნისა, თეიმურაზმა ითხოვა როტის კაცებს გაეცილებინათ.—ტრუბეცკოიმ უთხრა: «დიდი სულმწიფე უბრძანებს როტის კაცებს თქვენ გაცილებას და შაჭსაც მისწერს, რომ მან აღარ შეგაწუხოს, საქართველო თავის ქერქში დაუყენოს». ამ უკანასკნელ აზრზედ მშვენივრად უპასუხა თეიმურაზმა: «წინათაც სწერდა მისი დიდებულება ჩემზედ შაჭს, მაგრამ მაინც შაჭი ჩემს სამეფოს იკლებდა და მე მაგდებდა ჩემი მამულიდამ». გულ-დათუთქული წამოვიდა თეიმურაზ პირველი რუსეთიდგან, რომელზედაც დიდი იმედი ჭქონდა მას, სულ თვალწინ უდგებოდა უბედურება თავისი და საქართველოსი და უკვდებოდა გული. აქამდის კიდევ იმედი ჭქონდა, რომ დღეს თუ სვალ, როგორმე მიეშველებოდნენ რუსები და თავის სამეფოს გამოისსნიდა სპარსელების დამოკიდებულებიდგან; ესლა კი ეს იმედიც გაჭრა მისთვის. მან ცხადად დაინახა, რომ რუსეთს არ შეეძლო მაშინ იმისი გამოსსნა მძვინვარე მტრების სელიდგან . . . . . .

. . . . . .

ამ აზრს ველა შეჭნიშნავს, ვინც კი კარგა ჩაკვირდება მაშინდელ მდგომარეობაში. თეიმურაზი 1659 წელში გამოვიდა მოსკოვიდგან.

თეიმურაზის რუსეთში ყოფნის დროს საქართველოში დიდი ცვლილებანები მოხდა. კახეთი სულ-მოერად ჩაუვარდა ხელში მმართველ სალიმ-ხანს 1657 წელს, ქართლის მეფის როსტომის მოხუცების გამო, რომელიც განაგებდა კახეთს ცხრა წელს. 1658 წ. გარდაიცვალა მეფე როსტომი და ქართლის ტახტზე ავიდა შაჰ-აბბას II-ის ნებით მეფის ნაშვილები თავადი მუსრან-ბატონი—ვახტანგი—თეიმურაზის შვილი. თეიმურაზი, შემდეგ უსარგებლო მოგზაურობისა რუსეთში, მოვიდა იმერეთს, სადაც დაჰყო 1661 წლამდის. სახსარი რომ ადარ საიდგან ჰქონდა მამულის გამოსასნისთვის მაჰმადიანების გავლენიდგან, თეიმურაზმა მოიფიქრა ისევ შერიგება შაჰ-აბბას მეორესთან—ეგონა, რომ იქნება ამით როგორმე ისევ თვითონ დამკვდარიყო მეფედ კახეთში. ამან მიჰმართა ვახტანგს და სთხოვა შუამავლობა გაეწია შაჰ-აბბასთან, რომ მას უპატიჟებინა მისთვის დანაშაულობანები. ვახტანგმა უშუამავლა და შაჰის ნების დართვით მოხუცებული თეიმურაზ I-ი წავიდა სპარსეთში. აქ მოეწია მოხუცს ასალი განსაცდელი. შაჰ-აბბას II-ემ ალერსიანად მიიღო თეიმურაზი; მაგრამ ბოლოს გამოუცხადა, რომ მას მიეღო მაჰმადიანების სარწმუნოება. თეიმურაზის უარის თქმით და მარხვის არ დარღვევით განრისხებულმა შაჰმა შეასხა მას ციხეში ღვინო და გაგზავნა საპყრობილეში—ასტარბადში 1662 წ., სადაც ბერად შეიმოსა თეიმურაზი და ერთის წლის შემდეგ მოკვდა. ეი ამნაირად მოაკლდა სპარსეთში სიცოცხლე იმ საქართველოს მეფეს, რომელსაც დიდი იმედი ჰქონდა რუსეთზე და ამ იმედისაგამო გულამაყად ეძტეოდა თავის მტრებს.

ამით ვათავებ ამ სტატიას და ვიმედოვნებ, რომ ესეც, რაც აქ სწერია, საკმაოა ფსიზელი ტვინის პატრონისთვის, რომ ნათლად წარმოიდგინოს ერთი ის, რომ კატობრიობის ცხოვრების მიმდინარეობაში ოდრო-ჩოდროებს ჰბადებს კაცის ლტოლვილება მისდამი, რომ მარტო ის იყოს ქვეყანაზედ და უველას სხვა კაცი, უველა სულიერი

არსება ემორჩილებოდეს მას,—ლტოლვილება, რომლის განცხოველებას ხელს უწყობს გონებითი ძალის დაცება; მეორე ის, რომ რადგანაც საქართველოს ესვია გარეშემო სალხი, რომლის გონებითი განათლება—რიგიანი ეკონომიური მოსაზრება ძრიელ დაბალ საარისხზე იდგა, ამისათვის ძნელი საქმე იყო, რომ ეს (საქართველო) თავის ქერქში დაეუნებინათ. საქართველოს არ აძლევდნენ მოსვენებას ოსმალები და სპარსელები. ესენი ცდილობდნენ საქართველოს ჩაყლაპვას და საქართველო თავის მხრით ცდილობდა არ დაეკარგა თავისი სალხოსნობა—თავის მეობა და ამის მიზეზით ხან ვის სთხოვდა შემწეობას—ხან ვის..... ვიდრე სულ ბოლოს რუსეთს არ მიჭმართა შემწეობისათვის. . . . . .

. . . . . .

. . . . . .

ნ. ცხვედაძე.

1868 წ. 28 ივნისი.

მოსკოვი.

947.922
& 251